

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ І ПІДТРИМКИ МСП В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу окремих засобів сприяння розвитку та підтримці малих та середніх підприємств. Обґрунтовано основні напрями щодо вдосконалення та оптимізації засобів підтримки з боку держави. Визначено головні проблеми гальмування розвитку малих та середніх підприємств в Україні.

Ключові слова: *малі та середні підприємства, державна правова політика, державна підтримка, стратегія розвитку.*

Статья посвящена анализу отдельных средств содействия развитию и поддержке малых и средних предприятий. Обоснованы основные направления по совершенствованию и оптимизации средств поддержки со стороны государства. Определены главные проблемы торможения развития малых и средних предприятий в Украине.

Ключевые слова: *малые и средние предприятия, государственная правовая политика, государственная поддержка, стратегия развития.*

The article deals with the problems of individual means of promoting the development and support of small and medium enterprises. The basic directions concerning improvement and optimization of means of support from the state are substantiated. The main problems of inhibition of development of small and medium enterprises in Ukraine are determined.

Key words: *small and medium enterprises, state legal policy, state support, development strategy.*

Вступ. Визначення цільових орієнтирів підтримки і розвитку малого підприємства має виходити з необхідності поєднання інтересів як держави, так і суб'єктів малого та середнього підприємства (далі – МСП) з урахуванням стану економіки. У сучасних умовах завдання регулювання і підтримки малого підприємства полягає в стимулюванні розвитку підприємства з боку держави відповідно до визначених цілей і принципів здійснення підтримки. Крім того, важлива не тільки пряма підтримка суб'єктів малого і середнього підприємства, а також створення сприятливого підприємницького клімату та належного ставлення до таких суб'єктів.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз окремих засобів сприяння розвитку та підтримці підприємництва в МСП і обґрунтування напрямів щодо вдосконалення та оптимізації засобів підтримки з боку держави.

Вивченням окремих проблем щодо розвитку та підтримки малих та середніх підприємств із боку держави займалися І. Веригенко, С.Г. Дрига, Д.В. Задихайло, А.В. Комірний, Д.В. Лічак, Н.М. Левченко, В.М. Пашков, М.Г. Пивоваров, Г.І. Скорик, Г.І. Тревого, І.В. Труш тощо. Проте наявна наукова, концептуальна систематизація засобів щодо підтримки та розвитку МСП за певними напрямками пояснює необхідність ґрунтовного дослідження змісту підтримки та найбільш актуальних напрямів регулювання діяльності МСП.

Результати дослідження. В умовах наявної фінансової кризи набуває актуальності проблема активізації регулюючої функції держави і встановлення відповідальності за вирішення проблем під час розвитку вітчизняного малого та середнього підприємства уповноважених органів держави, роль яких полягає у створенні сприятливих умов для належного функціонування МСП.

Науковцями зазначається, що непослідовні, фрагментарні та часто взаємно суперечливі рішення і дії органів влади свідчать про фактичну відсутність у країні систематизованої державної політики щодо малого і середнього підприємництва [1, с. 97].

© КОРИТІН Д.С. – здобувач (Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України)

Серед наявних наукових поглядів та нормативно-правового регулювання функціонування МСП та формування державної правової політики в цій сфері як найпоширеніші вживаються такі правові категорії: напрями, принципи, засоби, державна підтримка, інноваційна та інвестиційна політика. Від мети наукового дослідження по-різному відображаються класифікація та зміст таких категорій.

Зупинимось на визначальних для механізму правового регулювання МСП понятті державної підтримки та напрямків сприяння розвитку та підтримці МСП. Базовим законом, що визначає правові та економічні засади державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, є Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (далі – Закон № 4618-VI). За характером підтримки (наявністю прямої матеріальної підтримки або шляхом створення за державний кошт інфраструктури для функціонування МСП без прямої адресної підтримки) можна поділити напрями державної політики. Ч. 1 ст. 15 Закону № 4618 визначено, що державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультативну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки, промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Але послідовно та в нормах прямої дії в цьому ж Законі ці напрями не регулюються. Про це свідчить те, що напрям фінансової підтримки розкрито в ст. 16 Закону № 4618, але декларативно, шляхом перерахування видів такої підтримки. Напрямок інформаційної підтримки також розкрито в ст. 18 цього Закону № 4618 без закріплення зобов'язань відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування щодо надання такої інформації. Напрямок консультативної підтримки в ст. 19 Закону № 4618 вказано без визначення суб'єктів надання цієї підтримки.

Для порівняння, в проекті Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 04.12.2014 р. № 1256 (далі – Проект Закону № 1256) державна підтримка малого і середнього підприємництва визначається як комплекс заходів державної прямої і непрямой підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, спрямованих на компенсацію перешкод, які їм, порівняно з іншими суб'єктами господарювання, доводиться долати на шляху доступу до ресурсів, необхідних для їх започаткування, діяльності та розвитку в умовах ринкових відносин. У Законі Республіки Білорусь «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва» № 148-З від 01.07.2010 р. підтримка малого і середнього підприємництва – реалізація державними органами та іншими організаціями правових, економічних, соціальних, інформаційних, консультаційних, освітніх, організаційних та інших заходів щодо створення сприятливих умов для розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва та суб'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва.

Незважаючи на такі відмінні визначення, ми в дослідженні будемо опиратися на легальне визначення державної підтримки, наведеної в Законі № 4618, а її складові елементи будемо вважати напрямками господарсько-правової політики в сфері регулювання діяльності МСП і додатково враховувати інші нормативно-правові акти.

Якщо проаналізувати класифікацію видів державної підтримки відповідно до переліку Проекту № 1256, то, згідно з ч. 3 ст. 7, державна підтримка включає фінансово-кредитну і кредитно-гарантійну, інформаційно-консультативну, навчально-освітню, інфраструктурну, зокрема державну підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, майнову підтримку, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять сільськогосподарську діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів і кадрів ведення бізнесу, технічну підтримку та інші види державної підтримки, передбачені Додатком 1 цього Проекту. Таке комплексне викладення видів державної політики, які більш відповідають напрямкам, тягне за цим неможливість чіткого визначення структури, суб'єктів, функцій тощо, що стосується зобов'язаних органів та організацій.

Наведений огляд Закону № 4618 та Проекту № 1256 свідчить про прагнення розробників нового закону в одному нормативно-правовому акті (проекті) передбачити засоби та форми, які мають встановлюватися згідно з компетенцією державних виконавчих органів влади. Це шкодить викладенню нормативно-правових актів, обмежує пряму дію і потребує постійних змін. Доцільним може бути закріплення узагальнюючих складових елементів напрямів державної підтримки, із затвердженням по 5- або 10-річчям перспективних видів підтримки в окремих законах. Тим більше такий механізм у законодавстві України є та застосовується під час визначення підтримки

інноваційних організацій. Наприклад, пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні визначені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 08.09.2011 р. у ст.ст. 4, 5 цього Закону, які містять стратегічні та середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України № 1056 від 28 грудня 2016 р. «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки». Крім того, для формування регіональних програм розвитку та підтримки МСП бажано враховувати програми розвитку держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленої Указом Президента України № 5/2015 від 12.04.2015 р., та цілі державної регіональної політики до 2020 р., які містяться в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., затверджені Постановою Кабінету Міністрів України № 385 від 06.09.2014 р.

Що стосується найбільш сучасних документів реалізації державної політики, спрямованої на розвиток і стимулювання діяльності МСП, то найбільш актуальною є Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 р., схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 504-р від 24.05.2017 р. [2] (далі – Стратегія МСП 2020), яка визначає такі напрями реалізації стратегії: 1) створення сприятливого середовища для розвитку МСП; 2) розширення МСП до фінансування; 3) спрощення податкового адміністрування для МСП; 4) популяризація підприємницької культури та розвиток підприємницьких навичок; 5) сприяння експорту/інтернаціоналізації МСП; 6) підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу МСП.

У наукових дослідженнях також акцентують на окремих особливостях певних напрямів, актуальних у різні періоди розвитку права та законодавства, або на підставах застосування засобів регулювання. На думку І.В. Труш, державна підтримка малого підприємництва – це напрями діяльності органів державної влади щодо покращення умов реалізації права людини на підприємницьку діяльність, гарантованого чинним законодавством, створення політичних, правових, економічних, соціальних, інформаційних та інших умов для його існування та розвитку [3, с. 6]. Д.В. Лічак визначає непряму державну підтримку як сукупність економічних, організаційних та правових механізмів, завдяки яким суб'єктам господарювання надається державою через ринкову структуру необхідне сприяння правового, фінансового, організаційного, інформаційного та матеріально-технічного характеру, що виключає безпосередню передачу коштів та існує в формі створення стимулюючих умов для розвитку і підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання відповідно до національної економічної політики. Також Д.В. Лічак сформулювала систему засобів непрямої державної підтримки з виокремленням її груп: засоби організаційно-правової підтримки, фінансово-господарські засоби, інфраструктурні засоби, засоби активізації використання ресурсів держави, засоби зовнішньоекономічної підтримки, інформаційно-консультативні засоби [4, с. 34].

І.В. Труш в одній площині розглядає такі напрями правового, економічного, управлінського характеру: а) кодифікація нормативно-правової бази та її комплексне, системне удосконалення; б) створення цілісної системи органів державної підтримки малого підприємництва; в) здійснення державної регуляторної політики; г) збереження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва; г) формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва; д) фінансово-кредитна підтримка; е) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення поставок продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб [3, с. 7]. На наш погляд, І.В. Труш навів такі форми та напрями державної підтримки МСП, які більше відповідають видам політики, а автор сам зауважує, що це не означає, що перелічені головні напрями діяльності повинні мати лише одну з наведених форм, тому що їх реалізаційний зміст часто має змішаний відтінок усіх форм одночасно [5, с. 42–43].

А.М. Гришук перелічує поширені напрями підтримки МСП, але конкретизує деякі та формулює додатково «сприяння розвитку інноваційного підприємництва». Цей напрям він поділяє на додаткові заходи підтримки інноваційного розвитку МСП, які здебільшого мають фінансово-кредитний зміст [6, с. 23]. І. Веригенко зазначає, що саме пріоритетні напрями враховуються під час систематизації поширених інструментів державної підтримки залежно від специфічних проблем фінансування МСП, і доцільно запропонувати їх класифікацію за чотирма регуляторними (стимулюючими і дестимулюючими) напрямками: 1) підтримка продажів, грошових потоків і оборотного капіталу; 2) поліпшення ліквідності МСП, у тому числі через доступ до банківських кредитів; 3) підтримка інвестиційної компоненти мікрорівневої конкурентоспроможності; 4) формування і розвиток достатнього інвестиційного потенціалу для майбутнього зростання попиту [7, с. 69].

Таким чином, науковці звертають увагу на більш комплексне відображення структурних елементів у механізмі правового регулювання МСП, ніж присутнє в законодавстві, що ускладнює правозастосування через відсутність норм прямої дії.

Викладені наукові погляди потребують додаткового аналізу засобів державної підтримки, їх класифікації та формування на цій підставі узагальнюючих напрямів нормативно-правового регулювання державної політики в сфері підтримки МСП. Так, А.В. Комірний у своєму науковому дослідженні виокремлює негативні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні, які, на нашу думку, також гальмують процес інвестування в МСП: відсутність ефективної взаємодії малого підприємництва із середнім та великим бізнесом; проблема життєвого циклу суб'єктів малого підприємництва та їх «ротації»; функціонування малого підприємництва у межах мало розвиненої інфраструктури та забезпечення його діяльності, адже розвиток інфраструктури підтримки малого підприємництва є одним із найважливіших факторів становлення малого підприємства; вплив специфічних соціальних умов комерційної діяльності в Україні [8, с. 8–9].

Окрім загальнодержавної підтримки, значну роль у сучасних умовах набуває стимулювання розвитку і підтримки МСП на регіональному рівні, які також формуються з метою вирішення на регіональному рівні проблем, що гальмують розвиток МСП, до яких належать: 1) недостатнє фінансування регіональних програм підтримки і розвитку МСП; 2) недосконалість контролю за використанням коштів, виділених МСП, внаслідок чого його частина ресурсів втрачається за нецільовим призначенням; 3) неврегульованість механізмів кредитування МСП та висока вартість кредитних ресурсів.

Як приклад ефективного планування підтримки та перспектив розвитку МСП можна навести розроблення Стратегії розвитку Черкаської області на період до 2020 р. На обласному рівні ці документи – Стратегія розвитку регіону і Стратегія розвитку МСП – є взаємодоповнюючими. Однією з основних цілей (направів) Стратегії розвитку Черкаської області є покращення бізнес-середовища регіону, а створення дієвих механізмів діалогу влади й бізнесу дасть змогу формувати регіональну політику з урахуванням інтересів бізнесу, а також залучати його до спільної реалізації певних проектів. І в цьому разі, на нашу думку, доцільно орієнтуватися на напрям зі Стратегії МСП 2020 – створення сприятливого середовища для розвитку малого та середнього підприємництва. Тим більш окремі, хоча і незначні, заходи проводяться на регіональному рівні в Україні коштом Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (далі – Фонд), тобто можуть вважатися загальнодержавними заходами. Так, згідно з Постановою Правління Фонду від 21.07.2017 р. № 140 підприємницьку діяльність організували 3 800 осіб, які отримали одноразову виплату по безробіттю та проходили профнавчання на курсах цільового призначення з метою засвоєння знань, необхідних для започаткування власної справи. Загальні видатки на допомогу по безробіттю, зокрема одноразову її виплату для організації безробітним підприємницької діяльності, становили 6 542 685,4 тис. грн. (98,2% затверджених обсягів) [9].

Другим напрямом Стратегії розвитку Черкаської області є розвиток підприємницької культури. Паралельно зі створенням сприятливого регуляторного клімату, важливою складовою частиною розвитку підприємництва є формування довіри до МСП у громаді. Формування позитивного іміджу підприємництва також вимагає самоорганізації підприємців та дотримання ними принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Третім напрямом є розбудова ефективної інфраструктури підтримки МСП. Відповідно до Стратегії розвитку Черкаської області, недоліками-передумовами для цього напрямку є такі: а) на території області нерівномірно розміщені об'єкти інфраструктури підтримки підприємництва; б) у регіоні представлена замала кількість бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, лізингових центрів тощо. Майже 60% підприємців, вказали на необхідність створення єдиного інформаційного ресурсу, де можна дізнатися про правила та умови ведення бізнесу, зміни законодавства; в) у Черкаській області відсутній ефективно діючий Регіональний центр розвитку підприємництва.

Четвертий напрям – полегшення доступу МСП до фінансових ресурсів. Із метою підтримки розвитку підприємництва на рівні області та громад будуть створені дієві механізми мобілізації фінансових ресурсів, акцент буде зроблено на створенні спеціальних фондів, які надаватимуть фінансову підтримку підприємцям шляхом компенсації відсотків за кредитами тощо.

П'ятий напрям Стратегії розвитку Черкаської області – підвищення конкурентоспроможності МСП. Але забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, зокрема МСП, можна досягти шляхом поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, подоланням технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС, зміцненням позицій на світовому ринку в

результаті визнання системи технічного регулювання на європейському та міжнародному рівні, а перелічені завдання можуть бути вирішені на підставі Стратегії МСП 2020.

Шостий напрям – сприяння виходу на нові ринки також необхідно вирішувати за умови спільної реалізації засобів Стратегії розвитку Черкаської області та Стратегії МСП 2020.

За результатами проведеного аналізу нами виявлено, що негативний вплив на розвиток малого підприємництва в Україні зумовлений низкою таких проблем, як недосконалість та обтяжливість системи оподаткування, адміністративні перешкоди у діяльності МСП, неврегульованість питань фінансування і кредитування, низький рівень державної фінансової допомоги, слабкий розвиток інфраструктури підтримки підприємництва. Усунення цих проблем та створення сприятливих умов для розвитку МСП потребує впровадження в практику господарювання нових засобів регулювання МСП.

Висновки. З огляду на це можна сформулювати першочергові господарсько-правові заходи ефективної підтримки МСП на регіональному рівні одночасно у взаємодії із загальнодержавними законами та програмними документами: а) формування сприятливого підприємницького клімату. Необхідно розробити правовий механізм застосування максимальної кількості фінансових інструментів для підтримки МСП коштами як державного, так і місцевих бюджетів, часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими МСП для реалізації інвестиційних проектів. Необхідно сформувати регіональні бази даних щодо інвестиційних проектів; б) вжиття заходів щодо визначення правового механізму розвитку МСП у сільській місцевості; в) стимулювання в законодавстві проведення публічних закупівель, які передбачають закупівлі товарів та надання послуг від МСП коштом державних та місцевих бюджетів, а також участь МСП у виконанні регіональних замовлень; г) правове забезпечення формування інноваційної інфраструктури, зокрема на регіональному рівні, з метою стимулювання науково-дослідницької діяльності МСП; г) забезпечення інформаційно-консультативної підтримки діяльності МСП; д) запровадження механізмів державно-приватного партнерства у сфері підтримки МСП на регіональному рівні.

Відсутність комплексності та системності в регулюванні розвитку та діяльності МСП законами, нормативно-правовими актами усіх органів державної влади та місцевого самоврядування призводить до протиріч, відсутності компетенції та відповідальності окремих органів за належне управління тими сферами економічних та правових відносин, учасниками яких є МСП. Ці проблеми потребують подальшого дослідження та пошуку шляхів їх вирішення у господарському законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Скорик Г. І., Тревого О. І. Проблеми державної підтримки малого бізнесу та шляхи їх вирішення. Економіка. 2016. № 7. С. 96–101.
2. Офіційний вісник України. 2017. № 63. Ст. 1913.
3. Труш І.В. Господарсько-правове забезпечення державної підтримки малого підприємництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2005. 19 с.
4. Лічак Д.В. Господарсько-правове забезпечення непрямої державної підтримки суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. О., 2011. 21 с.
5. Труш І.В. Основні форми державної підтримки малого підприємництва. Право України. 1999. № 5. С. 42–43.
6. Гришук А.М. Пріоритети змін в системі розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2016. № 4(1). С. 13–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2016_4%281%29__5.
7. Веригенко І. Механізм державної підтримки малого та середнього підприємництва в умовах світової фінансової кризи: французькі уроки для України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 124/125. С. 68–70.
8. Комірний А.В. Державне регулювання розвитку малого підприємництва в ринкових умовах: автореф. дис. ... канд. наук із держ. упр.: 25.00.02. К., 2010. 20 с.
9. Постанова Правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України «Про затвердження звітів про результати діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2016 рік та про виконання бюджету Фонду на 2016 рік» від 21.07.2017 р. № 140. URL: <http://www.dcz.gov.ua/file/link/431631/file/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20140.pdf;jsessionid=D4EC3B88F0780206D0511B951DEF0294>.